

The Gleaner

Vol 6 (1968)

Ο «Νέος Ραψάκης»

Αίκ. Κουμαριανού

doi: [10.12681/er.9441](https://doi.org/10.12681/er.9441)

Copyright © 2016, Αίκ. Κουμαριανού

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κουμαριανού Α. (2016). Ο «Νέος Ραψάκης». *The Gleaner*, 6, 1-18. <https://doi.org/10.12681/er.9441>

Ο «ΝΕΟΣ ΡΑΨΑΚΗΣ»,

Ὁ «Νέος Ραψάκης» εἶναι τίτλος γνωστὸς στὴν ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἔρευνα. Ὁ Ἀ. Ζ. Μάμουκας, στὴν βιογραφία τοῦ Ἀθανασίου Παρίου,¹ ἀναφέρει τὸν τελευταῖο ὡς τὸν συντάκτη τῆς ἀνώνυμης καὶ ἀνεκδοτῆς αὐτῆς διατριβῆς ποῦ ἀποσκοποῦσε νὰ ἀντικρούσει τὸν συγγραφέα τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» καὶ ὅσα ἐπιχειρήματα εἶχε αὐτὸς διατυπώσει ἐναντίον τῆς «Πατρικῆς Διδασκαλίας».²

Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἐδέσποσε, ὡς διδάσκαλος τῆς Σχολῆς τῆς Χίου, γιὰ περισσότερο ἀπὸ εἴκοσι χρόνια. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Χῖοι, στὴν τελευταία δεκαετηρίδα τοῦ 18ου αἰώνα, κατέβαλαν ἐπίμονες προσπάθειες γιὰ νὰ τὸν πείσουν νὰ παραμείνει στὴν Χίο καὶ νὰ διδάσκει στὸ σχολεῖο: τὰ διαβήματά τους εἶχαν εὐνοϊκὴ ἔκβαση καὶ ὁ Πάριος

1. Κ. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία...* 1868, 630 κέξ. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Μάμουκας ἔλαβε ὑπόψη του, ὅταν ἐσύνταξε τὸ βιογραφικὸ σχεδιάσμα τοῦ Ἀθ. Παρίου, τὸ χειρόγραφο κείμενο: «Ἐπόμνημα ἀληθέστατον ὑπὸ ἀνωνύμου τινὸς περὶ τοῦ περιωνύμου καὶ αἰοδίου κυρίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου», ἄ.τ., ἄ.ἔ. (Τὸ χειρόγραφο, μοῦ παρεχώρησε μαζὶ καὶ μὲ ἄλλο ἀνέκδοτο ὑλικὸ ποῦ ἀναφέρεται στὸν Πάριο, ὁ κ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν θέση). Συνεπῶς ὅσα σημειώνει ὁ Σάθας, στὴν ὑποσημείωση τῆς σελ. 630, ὅτι [ὁ Μάμουκας] «τὴν ἀξιόλογον ταύτην βιογραφίαν τοῦ Παρίου κατ' ἐπίμονον ἡμῶν αἴτησιν ἐσχεδιάσεν ἐκ τοῦ προχείρου...» δὲν ἀνταποκρίνονται στὰ πράγματα. Παραβολὴ τῶν δύο κειμένων δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Μάμουκας ἐβασίσθηκε στὸ «Ἐπόμνημα» προκειμένου νὰ συνθέσει τὴν βιογραφία τοῦ Παρίου· κάποτε χρησιμοποιοῖ φράσεις αὐτούσιες ἀπὸ τὸ πα-

λαιὸ αὐτὸ κείμενο.

2. *Διδασκαλία Πατρικῆ, συντεθεισα παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ κὺρ Ἀνθίμου εἰς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα δι' ἰδίας δαπάνης τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρὰ τῷ τυπογράφῳ Πογῶς ἐξ Ἀρμενίων, 1798. Ἀδελφικὴ Διδασκαλία πρὸς τοὺς εὐρισκομένους κατὰ πᾶσαν τὴν Ὀθωμανικὴν Ἐπικράτειαν Γραικοὺς, εἰς ἀντίρρησην κατὰ τῆς ψευδωνύμως ἐν ὀνόματι τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς Διδασκαλίας. Ἐν Ρώμῃ, ἐν ἔτει Α' τῆς Ἐλευθερίας (1798).*- Ἐπανέκδοση τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» ἔγινε ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα στὰ 1949. Γιὰ τὸ θέμα τῆς «Πατρικῆς» καὶ τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» βλ. καὶ ὅσα ἀναφέρει ὁ Δ. Θερειανός, Ἀδ. Κοραῆς, 1889, Α', 306-319.

ἀνέλαβε τὴν σχολαρχία τῆς Σχολῆς «... μέχρι τοῦ 1812... διδάσκων τὰ σχολαστικά λεγόμενα μαθήματα, ἤτοι τὴν Λογικὴν, τὴν Ρητορικὴν, τὴν Μεταφυσικὴν καὶ τὴν Θεολογίαν...»¹

Ὡστόσο, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας λογίους στὸν ἀρχόμενον 19ο αἰώνα ἐδυσφόρησαν γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιτελοῦσε ὁ Πάριος τὸ διδακτικὸ τοῦ ἔργου.² Δὲν ἦταν μόνον προχωρημένος στὰ χρόνια—γεννημένος στὶς ἀρχὲς τῆς δευτέρας δεκαετηρίδας τοῦ 18ου αἰ. εἶχε φθάσει πιά τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ ὀγδόντα—, ἀλλὰ ἦταν ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ ἄνθρωπος πού, σὲ ὅλο τοῦ τὸν βίῳ στάθηκε πολέμιος σὲ κάθε νεωτερισμό, ὁ ἄνθρωπος πού θεωροῦσε ἐπιβλαβεῖς τὶς σπουδὲς στὴν Δύση, αὐτὸς ὅπου συνέταξε ἱκανὲς σὲ ἀριθμὸ καὶ βίαιες σὲ περιεχόμενο ἐπάνυμες, ἀνώνυμες ἢ καὶ ψευδώνυμες ἐριστικὲς διατριβές, στὶς ὁποῖες στόχοι τοῦ ἦταν οἱ «παπισταί», οἱ «ἄθεοι», ὁ «Βολταίρ», τὰ «μαθηματικά» κλπ.³ Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ τοῦ Παρίου ἐφθασαν σὲ ἔντυπη

1. ἔ.ἀ., σημ. 1, 634.

2. Γιὰ τὴν σχολαρχία τοῦ Παρίου βλ. τὴν ἐργασία τοῦ Κ. Ἀμάντου, *Ἡ παιδεία εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Χίον, 1566-1822*, Ἑλληνικά, Γ', 1930, ἀπὸ 392, ἢ ὁποῖα ἐκυκλοφόρησε στὰ 1946, σὲ ἰδιαίτερο τόμο, μὲ τὸν τίτλο: *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, 1566-1822 - Σχολεῖα καὶ λόγοι*, 18-32. Νεώτερο δημοσίευμα γιὰ τὸν Πάριο, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ Ν. Ἐμμ. Ἀρκᾶ, *Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, 1722-1813*, 1960, εἶναι τοῦ Δ. Β. Οἰκονομίδου, *Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, 1721-1813*, δημοσιευμένο στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, Α', 1961, 347-422. Βλ. ἐπίσης, Astérios Argyriou, *Spirituels Néo-Grecs, XVe-XXe siècles*, Namur 1967, στὶς σελ. 103-113 τὸ κεφάλαιο Athanasios Parios, 1723-1813. Βασικὸ βοήθημα γιὰ τὸν Ἀθ. Πάριο παραμένει πάντα τοῦ Ἐμμ. Δ. Σαγκριώτη, *Ἱστορία τῆς ἐν Πάρῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάδας*, Πύργος 1926. Ὁ Κ. Θ. Δημαρχᾶς, στὴν ἐργασία του, *Ἀθανάσιος Πάριος - Ἀνέκδοτα κείμενα*, δημοσιευμένη στὸ περιοδικὸ «Ὁ Ἐρανι-

στής», Ε', 1967, 57-63, ἔχει διατυπώσει τὶς ἀκόλουθες κρίσεις γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Παρίου, οἱ ὁποῖες θεωρῶ ὅτι φωτίζουν καλὰ τὴν μορφή τοῦ σχολάρχου τῆς Χίου: «Ἐκεῖνα τὰ ὑποκοριστικά τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, τὸ ἀρσενικὸν γράδιον, τὸ σαθρὸν γερόντιον, μᾶς κάνουν νὰ ξεχνῶμε τὸ ἐπιβλητικὸ παράστημα τοῦ Παρίου. Δὲν εἶναι καθόλου γράδιον ὁ δάσκαλος τῆς Χίου, οὔτε σαθρὸς φαίνεται ὡς τὰ ἔσχατα γερατιά του: ἀπὸ στερεὴ νησιώτικη γενιά, κρατιέται καλὰ, καὶ μένει ὡς τὰ στερνά του, μὲ τὴν δική του πάντοτε ἱεραρχία, ἀλλὰ προσκολλημένος σὲ ὅ,τι ἐνόμιζε πῶς ἦταν τὸ ἀνθρώπινο χρέος του. Δὲν εἶναι ἄσκηση, οὔτε ἀναχώρηση ἢ ζωὴ του, γεμάτη ἀπὸ κάθε λογῆς ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ φροντίδες...».

3. Κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Παρίου δημοσιεύεται στὸν Σάθα, ἔ. ἀ. 638-642. Οἱ βιβλιογραφικὲς αὐτὲς ἀναγραφὲς συμπληρώνονται στὰ νεώτερα δημοσιεύματα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Πάριο. Ὁ «Ἀντίπαπας», 1785, ἐγράφηκε γιὰ νὰ παρουσιασθοῦν τὰ «... ἡρωϊκὰ παλαίσματα... τοῦ Μάρκου... Εὐγενικοῦ...

μορφή ενώ άλλα έμειναν, για ποιήλους λόγους, ανέκδοτα ένόσω έζουσε ό συντάκτης τους και άργότερα.

Ύνάμεσα στά τελευταία συγκαταλέγεται και ό «Νέος Ραψάκης».

προμάχου και φύλακος τής άμωμήτου και άγιωτάτης Ύποστολικής και πατροπαράδοτου όρθοδόξου πίστεως ήμών τών Γραικών». Στην «Χριστιανική Ύπολογία», 1798, (τό ζήτημα τής πατρότητας τής Χριστ. Ύπολογίας ξεκαθαρίζει έντελώς χάρη στις δύο άναφορές του άνωύμου βιογράφου του Παρίου και στις όποιες κατηγορηματικά μνημονεύει τόν Πάριο ως τόν συντάκτη του έργου) ό Πάριος σημειώνει, σ. 13, τά ακόλουθα : «... έσύνθεσα τό βραχύ τουτο βιβλιάριον κατά τών άθέων αυτών μάλλον ή έλευθέρων, όπου να είναι τρόπον τινά, ώσαν ένα προφυλακτικόν Ιατρικόν, εις εκείνους όπου θείω έλεει άκόμι δέν έπιον τό Βολταιρικόν φαρμάκι...», ένώ στο «Άλεξίκακον Φάρμακον», ένα άπό τά τελευταία έργα του, τό όποιο έξεδόθη στά 1818, ύστερα άπό τόν θάνατο του, στηλιτεύονται επίσης οι άθεοι και ό Βολταίρος. Γνωστή έξάλλου, διάσπαρτη σέ όλα τά κείμενά του, είναι ή γνώμη του Παρίου για τήν φιλοσοφία και τις έπιστήμες ή «Άντιφώνησις», 1802, είναι τό κείμενο όπου διατυπώνονται έπικρίσεις ένάντιον τών έπιστημών και ένάντιον όσων πηγαίνουν στην Εύρώπη για να σπουδάσουν. Τις γνώμες του αυτές δέν παύει να τις ύποστηρίζει πάντα. Σε πολυσέλιδο ανέκδοτο γράμμα του, χρονολογημένο στις 20 Ύουνίου 1803, προς τόν Νικόδημο Άγιορείτη, ό Πάριος έπικρίνει τόν παλαιό σύντροφό του, για τό έργο του Ύχειριδιον Συμβουλευτικόν περι φυλακής τών πέντε αισθήσεων... και καρδίας, [Βιέννη;] 1801, θεωρώντας ότι άντιβαίνει τά καθήκοντα του Ιερωμένου ή ένασχόλησή του με θέματα έπιστημονικά και πάντως κοσμικού ένδιαφέροντος :

«...άλλά πότε και ποϋ έσπούδαξας» γράφει ό Πάριος «τήν θαυμασίαν ταύτην ανατομικήν ; τάχα εις τό κολλέγιον τής Σκυροπούλας ότε εκείσε μετέβης μετά του άλήστου εκείνου Ύρσενίου ; ή εις τήν Ούνιβερσιτάν του ΎΑθωνος ; άλλ' ώ καλέ μοι κύρ Νικόδημε, μοναχέ, άσκητά, έρημίτα, τίς ή καινή μάλλον δε κενή, και παράδοξος αύτη σου επίδειξις ; άλλά μη θορυβηθής. Έχω γε άφορμήν ευλογόν τε και δικαίαν, να σέ έλέγξω φιλικώς και να παραστήσω κατά πρόσωπόν σου τήν άνοικίειον και πάντη ξένην σου ταύτην επίδειξιν...». Λίγα χρόνια άργότερα, σέ ανέκδοτο κείμενό του, στο «Ύχειριδιον άπολογητικόν προς τάς δεινάς κατηγορίας τάς κατά του συγγραφέως τής προειδοθείσης ΎΑντιφώνησεως Ύγενομένας ύπό του Ιατροφιλοσόφου Κυρίου Διαμαντή του Κοραή», (άχρονολόγητο άλλά προφανώς του 1809) έπιμένει στις άπόψεις του ότι ή ευρωπαϊκή έπιστήμη δέν ώφελεϊ τόν χριστιανό και ότι ή μελέτη τών Ύερών Κειμένων συνδυασμένη με τήν πίστη στην όρθοδοξία πρέπει να είναι ή παντοτεινή επιδίωξή του : «... άλλά χωρίς τά θεία ταύτα βιβλία, ούτε Χριστιανός ούτε χριστιανική πίστις άπλώς και ευσέβεια εις τόν κόσμον ήμπορεί να εύρεθής ; με αυτά οι θείοι μάρτυρες πανταχού τής Οίκουμένης ως άσώματοι ήγωνίσαντο ; με αυτά έλαμψαν και τά άπειρα πλήθη τών άγεωμετρητών άσκητών έξ ών ως και λήσταρχοι Αιθίοπες έχρημάτισαν φωστήρες του νοητού τής Ύκκλησίας στερεώματος και μέχρι τής σήμερα με αυτά οι παρ' ήμών νήπιοι μωρούς και ματαιόφρονας δείχνουσι, όλους τους Καρτεσίους, όλους τους Κοπερνίκους, όλους τους Νεύθωνας». Βλ. και όσα σχετικά άναφέρει ό Μ.Κ. Στεφρα-

Ὁ Μάμουκας τὸν μνημονεύει δύο φορές¹: «...ἐφιλοπόνησε [ὁ Πάριος] καὶ τὴν Χριστιανικὴν Ἀπολογία κατὰ τῶν ἀθέων καὶ τὴν Ἀντιφώνησιν κατὰ τῶν γηϊνοφρόνων φιλοσόφων... καὶ ἕτερον προσέτι συνέταξε πόνημα τὸν Ραψάνην, κατὰ τῶν παρεξηγούντων τὰ θεῖα ρητά».² Ἡ δευτέρα ἀναφορὰ τοῦ Μάμουκα —στὴν ὁποία γίνεται σωστά καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος Ραψάκης— βρίσκεται καταχωρισμένη στὴν ἀπαρίθμηση τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Παρίου, μὲ τὸν ἀριθμὸ 2, καὶ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: *Νέος Ραψάκης, ἧτοι Ἐλεγχος καὶ στηλίτευσις ἐν εἴδει ἀπολογίας γινομένη πρὸς τὰς παρά τινος τῶν Λιμπερτίνων ἀντιθέου βλασφημίας κατὰ τῆς εὐσεβῶς τε καὶ λίαν λυσιτελῶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προνοίας πρὸς πάντας τοὺς Χριστιανοὺς προεκδοθείσης Πατρικῆς παραινήσεως.* Ἐκτοτε ὁ «Νέος Ραψάκης» μνημονεύεται ἀπὸ τοὺς μελετητὲς ὡς ἓνα ἐπὶ πλεόν ἔργο τοῦ Παρίου χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει γίνῃ ὡς σήμερα εὐρύτερα γνωστὸ τὸ περιεχόμενό του ἐφόσον χειρόγραφο ἄρτιο δὲν εἶχε ἐπισημανθεῖ.³

νίδης, στὸ ἔργο του, *Αἰ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, 1926, 18,20.

1. ἔ.ά., σελ. 2, σημ. 1, 635, 641.

2. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μάμουκα φαίνεται νὰ ἔχει στηριχθεῖ στὸν ἀνώνυμο βιογράφο τοῦ Παρίου, ὁ ὁποῖος σὲ πρώτη μεία συγκαταριθμεῖ τὸν Ραψάκη ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ Παρίου, ἐνῶ σὲ δευτέρα, πληρέστερη σημειώνει «...καὶ τὴν Χριστιανικὴν ἀπολογία, κατὰ τῶν ἀθέων ἐσύνθεσε, καὶ τὴν Ἀντιφώνησιν κατὰ τῶν γηϊνοφρόνων φιλοσόφων θεοφρόνως ἀντεφώνησε, καὶ τὸν Ραψάκη, κατὰ τῶν παρεξηγούντων τὰ θεῖα ρητὰ εἰς ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων εὐσεβῶς καὶ κατὰ τὸ ἀληθινόν τους νόημα ἀντέθηκε...».-

3. Ἡ *Bibliothèque Nationale* κατέχει ἀκέφαλο καὶ κολοβὸ χεῖρόγραφο τοῦ Νέου Ραψάκη· βλ. *Catalogue des Manuscrits Grecs, troisième partie, Le Supplément Grec*, tome III, nos 901-1371, ἐπιμέλεια Ch. Astruc καὶ Marie - Louise Concasty, σελ. 64, ἀρ. 6. Τὸ χεῖρόγραφο τῆς Β.Ν. ἀρχίζει

ἀπὸ τὴν σελίδα [17] τοῦ χειρογράφου τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, μὲ τὶς ἀκόλουθες λέξεις: «...μίαν διαστολήν...» καὶ τελειώνει στὴν σελ. [32] μὲ τὶς λέξεις: «...πρὸς τὰ ὑποκείμενα σώματα». Λείπουν δηλαδὴ οἱ 16 σελίδες τῆς ἀρχῆς καὶ οἱ 16 τοῦ τέλους. Διαφορὲς στὸ κείμενο δὲν παρατηροῦνται, ἐνῶ ὑπάρχουν διαφορὲς ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος κάθε σελίδας: ἡ ἀρχὴ π.χ. τῆς σελίδας [17] τοῦ χειρογράφου τῆς Β.Ν. εἶναι μέση σελίδας στὸ χεῖρόγραφο τῆς Γενναδείου· ἐπίσης ὁ ἐπίτιτλος Νέος Ραψάκης, ὁ ὁποῖος καταχωρίζεται στὸ χεῖρόγραφο τῆς Γενναδείου ἀπὸ τὴν σελίδα [25] καὶ ἀκολούθως, στὸ χεῖρόγραφο τῆς Β.Ν. ὑπάρχει ἤδη στὴν σελίδα [17]. Στὴν Β.Ν. ὑπάρχει καὶ ἓνα δεύτερο χεῖρόγραφο, προφανῶς μεταγενέστερο, στὸ ὁποῖο ἔχει ἀντιγραφεῖ τὸ ἴδιο μέρος τοῦ φυλλαδίου: ἀρχίζει δηλαδὴ καὶ αὐτὸ μὲ τὶς λέξεις «... μίαν διαστολήν...» ἀλλὰ τελειώνει μὲ τὶς λέξεις «... φυσικὰ ἢ ἀρετὴ...» ποὺ ἀντιστοιχοῦν μὲ τὴν σελίδα [31] στὸ χεῖρόγραφο τῆς Γενναδείου.

Τὸ ὄνομα «Νέος Ραψάκης» δίνει ὁ Πάριος στὸν συντάκτη τῆς «'Αδελφικῆς Διδασκαλίας» γιατί —γράφει— ὅπως ὁ 'Ασσύριος στρατηγὸς τῆς Γραφῆς, ὁ Ραψάκης, ἐμίλησε στοὺς πολιορκημένους κατοίκους τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐκπροσωπώντας τὸν βασιλέα του Σενναχειρείμ, καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν ἰουδαϊκὴ γλῶσσα γιὰ νὰ τοὺς παρασύρει σὲ ἐπανάσταση ἐναντίον τῶν ἀρχόντων τους, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὁ συγγραφέας τῆς «'Αδελφικῆς Διδασκαλίας», ὡς Νέος Ραψάκης, μεταχειρίσθηκε τὰ κείμενα τῶν Γραφῶν γιὰ νὰ ἐξαπατήσει τοὺς συμπατριῶτες του καὶ νὰ τοὺς ὠθήσει σὲ ἀνταρσία.

Ἡ τύχη τοῦ χειρογράφου

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1806, ὁ Κοραῆς ἔπαιρνε, ἀπὸ τὴν Τεργέστη, τὸ ἀκόλουθο, ἀνώνυμο γράμμα¹:

Τῷ σοφοτάτῳ καὶ φιλογενεστάτῳ Ἰατρῷ Κοραῆ χαίρειν

Δύο νέοι γραικοί, φιλογενεῖς καί, χωρὶς νὰ σὲ γνωρίζουν αὐτοπροσώπως, φίλοι σου, ἰδόντες, καλῆ τύχῃ τὸ ἐγκεκλεισμένον συγγραμμάτιον, τὸ ὁποῖον πρὸς σκοτισμὸν μᾶλλον ἢ φωτισμὸν τῶν ἡμετέρων νέων ἀποβλέπει, τὸ ἀπεσπάσαμεν μὲ εὐμορφον τρόπον ἀπὸ τὰς χεῖρας ἐκείνου, ὅστις διὰ προσταγῆς τοῦ συγγραφέως, ἔμελλε νὰ τὸ δώσῃ ἐδῶ εἰς τύπον. Σὲ τὸ στέλλουν λοιπόν, ὅχι διὰ νὰ χάσῃς τὸν πολύτιμον καιρὸν σου, συνθέτων τὴν ἀναίρεσίν του, ἀλλὰ νὰ λάβῃς μίαν ἰδίαν ἀπόδειξιν τῆς κακοτροπίας τῶν κακοδαίμωνων Καλογήρων (καὶ ἀφορμὴν νά..., διότι ποίου ἄλλου παρὰ κακογήρου πρέπει νὰ ἦναι τὸ τοιοῦτον σύγγραμμα ;), οἵτινες προφασιζόμενοι τὴν διαφέντευσιν τῆς θρησκείας, σπουδάζουσι τὴν παντοτεινὴν δουλείαν καὶ ἀμάθειαν τοῦ ἡμετέρου γένους...

Ὁ Κοραῆς, περίεργος νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ταυτότητα τῶν δύο ἀνώνυμων ἐπιστολογράφων, γράφει, στὶς 15 Ἰουλίου, στὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ζητώντας τὴν βοήθειά του γιὰ τὴν λύση τοῦ μυστηρίου. Φυσικὰ κάνει λόγο καὶ γιὰ τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο ἐσυνόδευε ἢ ἐπιστολή, σημειώνοντας: «'Αν δὲν ἐλυπούμην τὴν δαπάνην καὶ τὴν ἐκ μέρους μου καὶ τὴν ἐκ μέρους σου, ἤθελα συμβουλεύσῃ τὸν συγγραφέα [τῆς 'Αδελφικῆς Διδασκαλίας] νὰ σὲ πέμψῃ καὶ τὴν ἀνόητον ἀντίρρησιν καὶ τὴν συνοδεύουσαν φρόνιμον ἐπιστολήν...»².

Ἐκτοτε, τοὺς ὑπόλοιπους μῆνες τοῦ 1806 καὶ στοὺς πρώτους τοῦ 1807, στὰ γράμματά του πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ὁ Κοραῆς

1. Ἄδ. Κοραῆς Ἰλληλογραφία, Νέα Ἑλληνικά Κείμενα, Β', 1966, 334.

2. ἔ.ἀ., 341.

ἀναφέρεται συχνὰ στοὺς ἄγνωστους ἀποστολεῖς τοῦ ἀντιρρητικοῦ κειμένου καὶ τῆς ἐπιστολῆς.¹ Τὸ μυστήριο ποὺ ἐκάλυψε γιὰ ἓνα σχεδὸν χρόνον τὴν ταυτότητα τοὺς θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Ρώτα — τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο νέους—, μὲ τὸ ἀκόλουθο γράμμα πρὸς τὸν Κοραῆ χρονολογημένο στὶς 15 Αὐγούστου 1807:²

Ἐξοχώτατε κύριε Κοραῆ, ἀσπάζομαι ταπεινῶς τὴν δεξιάν σου Μὴ θανμάσης, Κοραῆ σοφώτατε, λαμβάνων ἐπιστολὴν ἀπὸ ἀνθρώπων, τὸν ὁποῖον δὲν εἶδας καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἴσως δὲν ἤκουσας ποτὲ λόγον κανένα. Καὶ ὅμως ὁ ἀνθρώπος οὗτος ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας σέβεται σε ὡς ἄλλον Σωκράτην καὶ σὲ ἀγαπᾷ ὡς ἴδιόν του πατέρα καὶ ὡς γενναῖον συνεργάτην τῆς τεθλιμμένης Ἑλλάδος....

Ἐπειδὴ ἔπαισε ὁ λόγος περὶ τοιούτων φίλων, ἄκουσον, φιλογενέστατε Κοραῆ, καὶ αὐτὴν μου τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ νὰ ἐλαφρώσω τὴν καρδίαν μου ἀπὸ αὐτῆν. Πρὸ τεσσάρων σχεδὸν χρόνων ἤλθον ἐδῶ ἐπαγγελλόμενος τὸν πραγματευτήν. Κατὰ τὸν ἴδιον αὐτὸν καιρὸν καὶ διὰ τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα ἐφθασαν ἐδῶ οἱ δύο σύντροφοι, ὁ κύριος Γεώργιος Πιτσιπιὸς φίλος σου καὶ ὁ κύριος Παντιὰς Ράλλης υἱὸς τοῦ μακαρίτου Ἀμβροσίου Ράλλη, γένος λαμπρὸν καὶ πλούσιον τῆς Χίου. Μὲ αὐτὸν τὸν νέον Ράλλην ἀπὸ τότε ἐφιλιώθη καὶ μέχρι σήμερον ζῶμεν ὡς ἀδελφοί, διότι εἶναι νέος... (διὰ νὰ μὴ σὲ διηγούμαι ὅλα του τὰ προτερήματα) ἄξιος τῆς ἀγάπης σου.... Ὁ νέος οὗτος συμπατριώτης σου Ράλλης εἶναι ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἀπέσπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας ἐκείνου, ὅστις ἤθελεν ἐκδόσει εἰς τύπον τὴν ραφωδίαν τοῦ Νέο υ Ρ α ψ ἄ κ η, τὴν ὁποῖαν σ' ἐστείλαμε μὲ μιαν ἀνώνυμον ἐπιστολὴν γραμμένην κατὰ τὴν 20 Ἰουνίου 1806.

Ὁ Κοραῆς, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βασιλείου —15 Σεπτεμβρίου 1807— τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν δύο ἀνωνυμογράφων «... Ὁ καλὸς Ρώτας τῆς Τεργέστης ἀνεκαλύφθη τέλος πάντων δι' ἐπιστολῆς του... καὶ ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς εἶχε πέμψει τὸ ἀντιφιλοσοφικὸν φλυᾶρημα τοῦ χηνῶδους Καπουκίνου... "Ἄμποτε νὰ εἶχε πέση εἰς χεῖρας του πρὶν τυπωθῆ καὶ ἡ Ἀ ν τ ι φ ὶ ν η σ ι ε s !», ἐνῶ σὲ ἄλλο γράμμα του, πρὸς τὸν Ἰάκ. Ρώτα —6 Μαρτίου 1808— τὸν εὐχαριστεῖ, ἐπειδὴ «ἐπνίξατε εἰς αὐτὰ τὰ σπάργανα τὸ χηνῶδες γέννημα τοῦ ἀρσενικοῦ γραϊδίου. Σὰς εὐχαριστῶ, ὅχι προσωπικῶς δι' ἐμέ, ἀλλὰ διὰ τὴν τιμὴν τοῦ γένους, τὴν ὁποῖαν ἐφροντίσατε, σκεπαζόντες, ὡς καλὰ τέκνα τῆς

1. ἔ.ἀ., 341, 353, 408.

2. ἔ.ἀ., 410-411.

Ἑλλάδος, τὴν γύμνωσιν τῆς πατρίδος... Ἀνέγνωσας ἴσως τὸ Journal de l'Empire τῆς 20 Ἰανουαρίου τὸ ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενον, καὶ εἶδες μὲ θλίψιν σου (δὲν ἀμφιβάλλω) μὲ πόσῃ ἀναίδειαν καὶ κακίαν, λαβῶν ἀφορμὴν ἀπὸ ἄλλο χηνηῶδες γέννημα παρόμοιον, ἔσυρε τὸ γένος ὅλον εἰς τὰ πηλὰ εἰς ἀπὸ τοὺς ἐφημεριδογράφους...».¹

Δὲν εἶναι περίεργο ὅτι ὁ Κοραῆς ἀφήνει ἀσχολίαστο τὸ κείμενο πού τοῦ ἔστειλαν ὁ Ρώτας καὶ ὁ Ράλλης, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀποσιωπᾷ καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια τὴν ὑπαρξή του. Ἀκρῶς εὐαίσθητος σὲ ὅ,τι θεωροῦσε ὅτι ἔθιγε «τὴν τιμὴν τοῦ γένους», προσεκτικὸς πάντα στίς κρίσεις τῶν ξένων γιὰ τὸν ἑλληνισμό, προσπαθεῖ, ὅσο μπορεῖ, νὰ σταματᾷ κάθε τί πού θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει ἄδικα καὶ δυσμενῆ σχόλια γιὰ τὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι, παίρνοντας στὰ χέρια του τὸν Νέο Ραψάκη, εἶναι ἱκανοποιημένος καὶ μόνο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἐτελεσφόρησε ἡ προσπάθεια τοῦ Παρίου νὰ τυπωθεῖ καὶ νὰ διαδοθεῖ εὐρύτερα τὸ πόνημά του.²

1. ἔ.ἀ., 415,443. Ὁ Κοραῆς ἀναφέρεται σὲ ἔντονα ἀνθελληνικὸ κείμενο τοῦ Malte-Brun, στὸ ὁποῖο ὁ συντάκτης παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ Voyage τοῦ Μπαρτόλντυ, διατυπώνει ἀκρῶς δυσμενεῖς γιὰ τοὺς Ἕλληνες κρίσεις μεταξὺ ἄλλων ἀναφερόμενος στὴν Ἀντιφώνησιν τοῦ Παρίου, παραθέτει τὰ ἀκόλουθα: Les Turcs ne persécutent point ceux de leurs sujets qui voyagent en Europe pour leur instruction; c'est un moine grec qui, dans un misérable pamphlet rapporté par Bartholdy, menace de la damnation éternelle ceux qui envoient leurs enfans étudier dans les universités d'Allemagne».

2. Ὁ Κοραῆς, στὰ Προλεγόμενα τοῦ Ἰσοκράτη (τόμ. Α', 1807, β', λζ'), θὰ δώσει τὴν ἀπάντησή του στὸν γερμανὸ περιηγητὴ Μπαρτόλντυ, γιὰ τὶς ἄδικες κρίσεις του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τὶς ὁποῖες κατεχώρισε στὸ βιβλίον του Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804, Παρίσι 1807, (ἡ περικοπὴ πού ἀναφέρεται στὴν Ἀντιφώνησιν τοῦ Παρίου βρῖσκεται στὴν σελ. 60

κέξ. Καὶ ὁ Κοδρικᾶς, καθὼς εἶναι γνωστὸ ἐδημοσίευσεν, γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, τὶς Observations sur le Voyage en Grèce... par J.L.S. Bartholdy, Παρίσι 1808, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Magasin Encyclopédique). Στὸ ἴδιο κείμενο ὁ Κοραῆς θὰ ἀπαντήσῃ καὶ στὸν Πάριο πού, μὲ τὴν «Ἀντιφώνησιν» ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν «κατήγορο τοῦ γένους» νὰ ἐξαπολύσῃ τὸ φαρμάκι του ἐναντίον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀλ. Βασιλείου τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1807 (NEK, Β', 435), ὁ Κοραῆς θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ κίνησις γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς παιδείας μέσα στὸν ἑλληνισμό ἔχει πιά μπεῖ σὲ τέτοιο δρόμον ὥστε τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν σταματήσῃ. Θεωρεῖ ἄλλωστε ὅτι ἀκόμη καὶ κείμενα ὅπως αὐτὰ τοῦ Παρίου χαρακτηρίζουν καὶ ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ τὴν κίνησιν: «Καὶ αὐτὸ τοῦ Ναθαναὴλ τὸ ἀντιρρητικὸν δείχνει εἰς τοὺς ἔχοντας ὀφθαλμοὺς τὴν κίνησιν ταύτην...». Στὰ Προλεγόμενα τοῦ Ἰσοκράτη θὰ διατυπώσῃ ἐξἄλλου καὶ τὶς ἀνησυχίες του ὡς πρὸς διάφορα θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ὅπως τὸ θέμα τῶν πωλήσεων τῶν ἑλλή-

Σύμφωνα λοιπόν με τις υπάρχουσες ως σήμερα ένδειξεις, το χειρόγραφο αυτό έργο του Παρίου, τὸ ὁποῖο εἶχε συντάξει μετὰ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1805, δὲν ἔφθασε ποτὲ σὲ ἔντυπη μορφή.¹ Εἶναι πιθανὸ ὅτι ὁ Πάριος, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ Κοραῆ ἐναντίον του στὰ Προλεγόμενα τοῦ Ἴσοκράτη,² προτίμησε νὰ μὴν συνεχίσει τὶς ἐνέργειές του γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ ὁ Νέος Ραψάκης: ἴσως προέκρινε πῶς γιὰ κείνην τὴν στιγμή τουλάχιστον θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μὴν γίνεи εὐρυτερα γνωστὸ τὸ ἔντονα ἀντικοραϊκὸ αὐτὸ φυλλάδιον. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἄλλωστε συντάσσει ἀπαντητικὸ στὰ Προλεγόμενα τοῦ Ἴσοκράτη

νικῶν χειρογράφων (σ. λδ' - λθ') γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ προβάλλει χρήσιμες ὑποδείξεις. Θὰ ἀναφερθεῖ ἐπίσης καὶ σὲ ἄλλα καίρια ζητήματα, θὰ ὑπερασπισθεῖ «τὴν τιμὴν τοῦ γένους», καὶ θὰ καταλήξει σὶς ἀκόλουθες σκέψεις (σ.ρβ'): «Καὶ αὕτη εἶναι ἡ περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος γνώμη μου, τὴν ὁποία ὡς ἀπαραίτητόν μου χρέος, ὡσάκις ἡ χρεία τὸ καλέσει, δὲν θέλω παύσειν νὰ φωνάζω πρὸς τοὺς φίλους τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς δὲ τοὺς, ὅσοι σπουδάζουν ν' ἀπομακρύνωσι τὸ γένος ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας, με πρόφασιν ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι μακρύνουσιν ἀπὸ τὴν θρησκείαν, λέγω ὅτι ἂν ἦτο δυνατὸν τοιοῦτον ἀποτέλεσμα νὰ γεννηθῆ ποτ' ἀπ' αὐτάς, διὰ τοῦτο περισσότερον πρέπει νὰ φοβῆται ὅστις ἔχει νοῦν ὅσα κακὰ εἶναι καλὴ νὰ γεννήσῃ ἡ ἀπαιδευσία. Καὶ τοῦτο μόνον τελευταῖον λέγω· οὐτ' ἔρεξιν οὔτε καιρὸν ἔχω νὰ πολεμῶ τοὺς ὑπερασπιστὰς καὶ συνηγόρους τῆς βαρβαρότητος. Καὶ ὅσα εἶπα πρὸς αὐτοὺς, μετὰ χαρᾶς ἤθελα τὰ σιωπήσειν, ἐὰν ὁ κατὰ τῆς παιδείας πόλεμος αὐτῶν δὲν ἄνοιγε καὶ πάλιν τὰ μόλις κλεισθέντα στόματα τῶν κατηγορῶν τοῦ γένους». Ἐκτενέστερα γιὰ τὸ θέμα τῶν «κατηγόρων τοῦ γένους» βλ. τὴν ἐργασία τοῦ Ἐμμ. Φραγκίσκου, *Δύο «κατηγοροὶ τοῦ γένους»: C. de Pauw (1738) καὶ J.S. Bartholdy (1805)*, δημοσιευμένη στὸν τόμο «Περιηγήσεις στὸν ἐλληνικὸ

χώρον», 1968, 51-66, ἰδίως σὶς σελ. 58,60. Ὁ Κ. Ἀμαντὸς στὸ δημοσίευσμά του, 26-27, γράφει τὰ ἀκόλουθα γιὰ τὴν Ἀντιφώνηση καὶ τὸν συντάκτη της: «...εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Πάριος ἐξέδωσε με ψευδώνυμον τὴν «Ἀντιφώνησιν», ἡ ὁποία σπηρίζεται ἐπὶ ἀπιστεύτου συγχύσεως τῶν πραγμάτων. Ἐξ ἴσου συγκεχυμένα εἶναι καὶ ἄλλα βιβλία τοῦ Παρίου, τὸ Ἀλεξίκακον φάρμακον...καὶ ἄλλα...».

1. Θεωρῶ ὅτι ἀπὸ παραδρομῆ ὁ ἀνώνυμος βιογράφος τοῦ Παρίου ἐσημείωσε τὸν Νέο Ραψάκη ἀνάμεσα στὰ τυπωμένα ἔργα τοῦ τελευταίου «...καὶ εἰς τὸ κοινὸν τὰ πάντα ἐξέδωκε». Ὑπάρχει βέβαια πάντα ἡ πιθανότητα νὰ εἶχε φθάσει στὸν τύπο καὶ νὰ μὴν εἶχε διασωθεῖ ἀντίτυπό του, ὅπως ἔχει συμβεῖ με ἄλλα μαχητικὰ φυλλάδια· ὡστόσο τὸ νέο χειρόγραφο τοῦ Ραψάκη περιέχει μιὰν ἐνδειξη ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν εἰκασία ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Παρίου παρέμεινε ἀνέκδοτο στὴν πρώτη μορφή του.

2. Ὅσα ἔγραψε ὁ Κοραῆς γιὰ τὴν «Ἀντιφώνηση» καὶ τὸν συντάκτη της δείχνουν τὸν κλονισμό ποὺ αἰσθάνθηκε διαβάζοντας τοὺς «χλευασμοὺς» τοῦ Bartholdy ἐναντίον ὅλου τοῦ ἔθνους, τοὺς ὁποίους προκάλεσε «Ὁ καταποντιστὴς οὗτος, ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς κατηγόρους τῶν Γραικῶν ν' ἀνοίξωσι πάλιν τὰ στόματα...» (Ἴσοκρά-

ἀπολογητικό κείμενο, ὑπερασπίζοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ «Ναθαναήλ Νεοκαισαρέως» καὶ ἀντικρούοντας τὶς ἐναντίον του κατηγορίες τοῦ Κοραΐ. Σὲ τοῦτο τὸ κείμενο ἐπιχειρεῖ νὰ φανεῖ διαλλακτικὸς, ἀποκαλεῖ τὸν ἀντίπαλό του «ὁ σοφὸς Κοραΐς», «ὁ σοφώτατος», ὁ «φιλόλογος ἄριστος μόνος ἄξιος νὰ ὀνομάζεται ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ ἄλλος Πλούταρχος», κλπ. Γιὰ μιὰ φορά, στὰ τέλη τοῦ βίου του, ὁ Πάριος φαίνεται νὰ ἔχει ἀφήσει, ἅς εἶναι καὶ προσωρινά, τὴν ἔντονη ἐριστικὴ διάθεση, τὸ δὲ καὶ ἄκομφο λεξιλόγιο ποὺ συνήθως κυριαρχοῦσαν στὰ ἀντιρρητικά του δοκίμια. Ὑπεραμύνεται ἐξ ἄλλου τοῦ «πτωχοῦ Ναθαναήλ», τὸν ὁποῖον παρουσιάζει ὅτι ἔχει κιόλας περάσει στὴν «αἰδίον ζωὴν», προσθέτοντας ὅτι ὁ Ναθαναήλ δὲν εἶναι «...τοιοῦτος καθὼς ἀνωτέρω ὁ φιλόσοφος τὸν ἀπεφάσισεν ὀνομάζωντάς τον βωμολόχον καὶ καταποντιστὴν καὶ ἀσεβῆ καὶ ἄλλα παρόμοια δύσφημα...».¹

Τὸ νέο χειρόγραφο

Χειρόγραφο πλήρες τοῦ Νέου Ραψάκη ἀπέκτησε πρόσφατα ἡ Γεννάδειος Βιβλιοθήκη².

Περιγραφή: Χάρτ. 019x013, φφ. 24. Τὸ χειρόγραφο εἶναι ἀστάχωτο καὶ τὸ ἀποτελοῦν δύο τετράδια ἀπὸ 12 φύλλα τὸ καθένα. Ἡ γραφὴ τοῦ πρώτου τετραδίου, ἡ ὁποία εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν γραφὴ τοῦ δευτέρου, εἶναι πιὸ εὐανάγνωστη. Ἡ κατάσταση τοῦ χειρογράφου εἶναι καλὴ. Στὴν σελίδα τοῦ τίτλου ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθες ἀναγραφές :

Ν Ε Ο Σ Ρ Α Ψ Α Κ Η Σ

ἦτοι

Ἔλεγχος καὶ στηλίτευσις, ἐν εἴδει ἀπολογίας γινομένη, πρὸς τὰς παρὰ τῶν λιμπερτίνων, ἀντιθέτους βλασφημίας γενομένας κατὰ τῆς εὐσεβῶς καὶ λίαν λυσιτελῶς, ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προνοίας, πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς, προεκδοθείσης πατρικῆς παραινέσεως.

ὦ τιμι

καὶ ἐτέρων δυοῖν ἰσοδυνάμων προστεθέντων, ἐν ἀποτελέσθῃ τοῦ λόγου

της, ἔ.ἀ., σ. 7, σημ. 2, λζ').

1. ἔ.ἀ., σελ. 2, σημ. 3. Τὸ κείμενό του ἐπιστέλλει ὁ Πάριος στὸν «πεφιλημένον κὺρ Δαμιανόν» τὸν ὁποῖον εὐχαριστεῖ γιὰ τὶς δύο κοραϊκὰς ἐκδόσεις ποὺ τοῦ ἔστειλε, τὸν Πρόδρομο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τὸν πρῶτο

τόμο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης.

2. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ αὐτῆ τῆ θέσῃ τὸν διευθυντὴ τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, καθηγητὴ Francis Walton, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ παρουσιάσω τὸ χειρόγραφο.

φραγγέλιον, δι' οὗ μετὰ τῆς προσηκούσης αἰσχύνῃς, πόρρω τῆς τῶν πιστῶν ὀμηγύρεως ἀποβάλλοντας, οἱ πάντῃ ἀναιδῶς καὶ ἀσεβῶς, τὰς θείας στρεβλοῦντες γραφάς.

Καὶ ταῦτα νῦν πρῶτον τύποις ἐκδίδονται ὑπὸ τινων θεοφιλῶν ἀνδρῶν, πρὸς κοινὴν τῶν πιστῶν ὀφέλειαν

Ἐν Λειψία τῆς Σαξωνίας αἰοιγ^ω

Ἐπίγραμμα

Δελτάριον τόδε (ὡς φασι) κῦμ' ὑπο πρὶν κρυβέν
αἴης ἐς φῶς ἀνδύσαν αἴφνης, τοῖσι φάνη ἄορ δέξυ.

Στὸ verso ἐξάλλου τῆς σελίδας τίτλου ὑπάρχει καταχωρισμένος ὁ ἀκόλουθος τίτλος :

Νέος Ραψάκης

ἦτοι

Ἐλεγχος τῆς ἀντιχρίστου, κατὰ τῶν θείων γραφῶν συκοφαντίας, πρὸς ἐρεθισμόν τῶν ἀπλοστερῶν ἐν εἶδει ἀντιρρήσεως μεθοδευθείσης, παρὰ τινος τῶν νέων λιμπερτινων κατὰ τῆς πατρικῆς διδασκαλίας, καὶ χάριν ἀσφαλείας προεκδοθείσης τῶν χριστωνύμων λαῶν.

Φαίνεται ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ ἀρχικὸς τίτλος τοῦ φυλλαδίου προτοῦ νὰ περιληφθοῦν γιὰ ἐκδοσὴ καὶ οἱ δύο ἄλλες ἐργασίες. Ἐνισχυτικὸ σ' αὐτῇ τὴν ἄποψη μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ, σωστά ἀναφέρεται ἡ «Πατρικὴ διδασκαλία» καὶ ὄχι ἡ Πατρικὴ παραίνεσις, ὅπως στὸν τίτλο τῆς πρώτης σελίδας. Ἀπὸ τὸ φ. 13^Γ, καταχωρίζεται στὸ μέσο ἄνω μέρος κάθε σελίδας ἡ κεφαλίδα : Νέος Ραψάκης.

Πρὶν προχωρήσω γιὰ νὰ παρουσιάσω τὸ περιεχόμενον τοῦ φυλλαδίου θὰ ἤθελα νὰ συνοψίσω τὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσθ τῆς σελίδας τοῦ τίτλου : πρῶτα ὅτι ὁ Νέος Ραψάκης ἐπρόκειτο νὰ συνεκδοθεῖ μὲ δύο ἄλλα ἔργα, ἀνέκδοτα ἐπίσης, τοῦ Παρίου, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ἓνα σύνολο μὲ κείμενα συγγενικοῦ περιεχομένου : ἀπ' αὐτὰ τὸ ἓνα θὰ ἦταν τὸ «Φραγγέλιον δι' οὗ μετὰ τῆς προσηκούσης αἰσχύνῃς πόρρω τῆς τῶν πιστῶν ὀμηγύρεως ἀποβάλλονται οἱ πάντῃ καὶ ἀναιδῶς καὶ ἀσεβῶς τὰς θείας στρεβλοῦντες γραφάς»¹ καὶ τὸ ἄλλο, πιθανῶς, τὸ «Ἀλεξίκακον Φάρμακον ἦτοι πνευματικὸν ἐγχειρίδιον» τὸ μόνον ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ πού ἐτυπώθηκε ἀργότερα, στὰ 1818.² Δεύτερον ὅτι ἡ δημοσίευσθ θὰ γινόταν στὰ 1813, μὲ τὴν φροντίδα «θεοφιλῶν

1. Βλ. Κ. Σάθας, ἔ.ἀ., τὴν ἀναγραφὴ 3, 641.

2. Τὸ «Ἀλεξίκακον» εἶναι, σύμφωνα μὲ τὸν ἀνώνυμο βιογράφου, τὸ τελευ-

ἀνδρῶν», μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν τοῦ Παρίου, ἴσως ὡς μνημόσυνο στὴν μνήμη του: ὁ θάνατος τοῦ Παρίου, κατὰ τὸν ἀνώνυμο βιογράφο του, συνέβηκε στὶς 24 Ἰουνίου τοῦ 1813. Τρίτον, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ποὺ ἔχει προστεθεῖ προφανῶς στὸν τίτλο: «Δελτάριον τόδε (ὡς φασι) κῦμ' ὑπὸ πρὶν κρυβέν...» ἀναφέρεται στὴν ἐξαφάνιση τοῦ πρώτου χειρογράφου τοῦ Νέου Ραψάκη. Ὅσο γιὰ τὴν φράση «Καὶ ταῦτα νῦν πρῶτον τύποις ἐκδίδονται» ἐπιμαρτυρεῖ γιὰ τὸ ὅτι ὁ «Νέος Ραψάκης» δὲν εἶχε τυπωθεῖ τὴν ἐποχὴ, ὅπου τὸν ἔγραψε ὁ Πάριος, δηλαδὴ 1805-1806, ὅπως ἐξάλλου δὲν ἔφθασε στὸν τύπο οὔτε καὶ στὴν δευτέρη αὐτὴ μορφή του.¹ Ἡ ἀνεύρεση τῶρα τοῦ νέου χειρογράφου ἀποκαθιστᾷ τὰ πράγματα σχετικὰ καὶ μὲ τὴν χρονολογία τοῦ ἔργου καὶ μὲ τὸ περιεχόμενό του.

Τὸ φυλλάδιο ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα δύο μέρη :

1) «Ἑπόθεσις, εἶτε δήλωσις τοῦ παρόντος λόγου, δηλαδὴ τοῦ ἐλέγχου», φφ. 2 - 3.

2) «Διήγησις τῶν κατὰ τὸν Ραψάκη», φφ. 3 - 24.

Καθὼς δηλώνεται καὶ στὸν τίτλο, ἐγράφηκε μὲ σκοπὸ νὰ στηλιτεύσει τὸν συντάκτη τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» (τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ δὲν μνημονεύεται πουθενὰ μέσα στὸ κείμενο), ὁ ὁποῖος ἀπετόλμησε μὲ τὸ κείμενό του αὐτό, χρησιμοποιοῦντας, ὁ «πικρὸς συκοφάντης», τὰ Ἱερά Κείμενα, νὰ ἀντικρούσει τὸν συγγραφέα τῆς «Πατρικῆς Διδασκαλίας» καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὸ χρέος τῶν χριστιανῶν ὑποδούλων νὰ παραμένουν πιστοὶ καὶ ὑπάκουοι στὸν «δεσπότην» τους, τὸν Σουλτάνο· καὶ ἐπίσης νὰ παροτρύνει τοὺς συμπατριῶτες του σὲ «ἀνθίστασιν» ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ὥστε νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους. Θεωρῶ σκόπιμο νὰ παραθέσω αὐτοῦσιο τὸ σύντομο κείμενο τῆς «Ἑποθέσεως» ἐπειδὴ μέσα σ' αὐτὸ ὁ Πάριος ἀνατρέχει στὸ ἱστορικὸ ποῦ

ταῖο ἔργο ποὺ ἐσύνταξε ὁ Πάριος : «... ὅθεν καὶ ἐσύνθεσεν ἓνα ἐγχειρίδιον καὶ ὄνομα τοῦ ἐπέθηκεν Πνευματικὸν Ἀλεξίκακον, μὲ τὸ ὁποῖον ἀγωνιζόμενος ὄλλαις δυνάμεσι κατὰ τοῦ ἀθεωτάτου Βολταῖρ, καὶ τῶν ἐκεῖνου ἀφρόνων ὁπαδῶν, στηρίζει τοὺς εὐσεβεῖς εἰς τὴν ἀγιωτάτην πίστιν ἡμῶν, καὶ τοὺς παρατραπέντας καὶ εἰς τὸ βράθρον τοῦ βολταιρισμοῦ πεσόντας, καλεῖ εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐπίγνωσιν...». Μόλις ἐτελείωσε τὸ «Ἀλεξίκακον» ὁ Πάριος ἄρχισε μιὰ νέα συγγραφή τὴν ὁποία δὲν ἐπρό-

φθασε νὰ τελειώσει ἐξαιτίας τῆς ἀποπληξίας», ποῦ σὲ ὀλίγο καιρὸ τὸν ὀδήγησε στὸν θάνατο· εἶναι, συνεπῶς, θεμιτὸ νὰ ποῦμε ὅτι τὸ τρίτο φυλλάδιο τῆς σειρᾶς ἦταν τὸ «Ἀλεξίκακον».

1. Ὁ Ἄ. Ἀργυρίου, εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἀναφέρει ἔκδοση τοῦ Νέου Ραψάκη : στὴν ἐργασία του, ἔ.ἀ., 104, γράφει τὰ ἀκόλουθα, «Alors Athanasios publie ouvertement cette fois-ci son Néos Rapsakis...» χωρὶς ὅμως νὰ δίνει συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ ποῦ εἶδε τὸ περιζήτητο αὐτὸ φυλλάδιο.

ἐπροκάλεσε τὴν δημοσίευσή τῆς «Πατρικῆς Διδασκαλίας» καὶ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους πὺν τὸν ὄθησαν νὰ γράψει τὸν «Νέο Ραψάκη».

Ἐπίθεσις, ἦτοι δῆλωσις τοῦ παρόντος λόγου, δηλαδὴ τοῦ ἐλέγχου.

Δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι τὰ πάθη καὶ αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ὅπου πάσχουν οἱ ἀδελφοί μας χριστιανοὶ ὑπὸ κάτω εἰς τὸν ζυγὸν τῶν νῦν κρατούντων, εἶναι καὶ πολλὰ καὶ πικρὰ, καὶ δεινὰ, καὶ ὑπέρδεια. Εἶναι τοῦτο ὁμολογούμενον, καὶ συμπάσχομεν τοῖς πάσχοσι, καὶ συστενάζομεν τοῖς στενάζουσι, κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον, ὅπου προστάζει λέγων, χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων (I) καὶ πάλιν, εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη. (II) Ταῦτα ἴσως διανοούμενοι, κάποιοι ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας ὁμογενεῖς, καὶ τρόπον τινά, ζήλω διαπύρω κινούμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους, φιλόσοφοι μᾶλλον ὄντες, ἢ φιλόχριστοι, καὶ φιλάδελφοι μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι, καὶ μᾶλλον γηϊνόφρονες, ἢ οὐρανόφρονες, τρόπον ἐξεῦρον τῆς τῶν ὅλων ἐλευθερίας, ὄχι τίμιον καὶ χριστιανικόν, καὶ χριστιανοῖς πρέποντα ἀλλὰ βαρβαρικόν τῶντι καὶ βαρβάροις πρέποντα· τίς καὶ ποῖος οὗτος; βιβλιάριον ἐξέδωκαν, ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους αὐτὸ ὀνομάσαντες οἱ Ἐλληνόφρονες· βιβλίον δηλαδὴ διεγερτικόν, ἐρεθιστικόν, παρακινήτικόν, ὥστε πάντες οἱ ἀπανταχοῦ χριστιανοί, ἐν ρητῇ ἡμέρᾳ νὰ δείξουν τοῦ Ἡρακλέους τὴν ἀλκὴν ἐναντίον τῶν τυραννούντων αὐτούς, καὶ τὰ ἐξῆς ὁ νοῦν νοεῖτω. Ἡ Θεία Πρόνοια ἠλέησε τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν, καὶ πρὸ τοῦ νὰ διαδοθοῦν εἰς τὸν Κόσμον ἐκεῖνα τὰ κακέμφατα ῥόπαλα, ἔκαμε καὶ ἐφανερῶθη ἡ ἀντίθεος αὐτῆ σκευωρία καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ· καὶ οἱ κατὰ τῶν ἰδίων δεσποτῶν τὴν κοινὴν καὶ καινὴν εὐτρεπίσαντες μάχαιραν, μάχαιραν εἶρον μισθὸν τοῦ παραλόγου ζήλου αὐτῶν. Ἡ ἀγία Ἐκκλησία ταῦτα μαθοῦσα καὶ φρίζασα ἐπὶ τῷ καινῷ καὶ ὀλεθρίῳ τούτῳ ἀκούσματι, ἔτι δὲ καὶ ἐπιταγὴν λαβοῦσα, ἐξέδωκεν εἰς τὸ κοινόν, διὰ τινος ἀδελφοῦ ὡσάν ἓνα σωτήριον ἀντίδοτον πρὸς τὴν ὀλέθριον ἐκείνην προτροπὴν, μίαν πατρικὴν καὶ ἀδελφικὴν παραίνεσιν, εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ χριστιανούς, κηρύττουσαν τοῖς πᾶσι καὶ λέγουσαν, ἀδελφοί, στῶμεν καλῶς, ὅτι πρῶτον μὲν, μία τοιαύτη πρᾶξις, εἶναι ἀπὸ μιᾶς ἀπηγορευμένη ἀπὸ τοὺς θεοὺς νόμους εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ· δεύτερον δέ, ὅτι καὶ σφόδρα ἐπικίνδυνον ἦτον καὶ εἶναι εἰς ὅλον τὸ γένος τῶν χριστιανῶν, ὅσοι ζοῦν ὑπὸ κάτω εἰς τούτην τὴν ἐπικράτειαν, ἓνα τοιοῦτον τόλμημα· καὶ πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσῃ, ὅποιος δὲν εἶναι στερημένος παντάπασιν, ἀπὸ συλλογιστικὴν δύναμιν. Εἰς τὰ 98 ἐξεδόθη ἡ τοιαύτη διδασκα-

(I) Ῥωμ., ιβ': 15

(II) Κορ., ιβ': 26

λία, ἐπιγεγραμμένη εἰς τὸ σεβάσιμον ὄνομα τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἀνθίμου· κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξεβράσθη ἀπὸ τὸν κοχλάζοντα ζῆλον ἐνὸς ὁποῦ ἠξεύρει νὰ γελᾷ ἐπὶ τοῖς ἀδίκως φονευμένοις ὑπὸ τῶν τυράννων, καὶ νὰ μακαρίζῃ ἐκείνους ὁποῦ δίδουσι δίκην τῆς ἀφροσύνης των, ἐξεβράσθη λέγω, μία κατὰ πολλὰ λοιδορος ἀντίρρησις, τῆς εἰρημένης παραινέσεως· πλὴν ἔξω ἀπὸ τὰς λοιδορίας καὶ ὄβρις, τὰς ὁποίας, μὲ ὄλην τὴν θρασύτητα καὶ ἀθυροστομίαν, ξερονᾶ, κατὰ τοῦ συγγραφέως τῆς Πατρικῆς διδασκαλίας, ἀκόμα καὶ διερεθίζει μὲ κάθε τρόπον τοὺς ἀναγινώσκοντας, νὰ βάλουν εἰς πρᾶξιν τὸ ῥόπαλον, λέγωντας ὁ ἀνόσιος, πῶς τοῦτο εἶναι καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν κοντὰ εἰς τὸν θεόν, δηλαδὴ, νὰ φονεύουν οἱ δοῦλοι τοὺς κυρίους των. Ὑστερα ἀπὸ τόσους χρόνους, ὁποῦ εἶναι ἐκδεδομένον, τὸ θεομισὲς τοῦτο βιβλίον, μόλις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, ὁποῦ ἄγομεν ἔτος ωε', καὶ μῆνα Ἀπρίλιον, ἠμπούρεσα νὰ τὸ ἰδῶ καὶ ἐγὼ· τὸ ὁποῖον τόσῃν ταραχῇν μοι ἐπροξένησεν, δὲν δύναμαι νὰ τὴν παραστήσω μὲ λόγον· δὲν ἠξεύρω ἂν ἄλλος ἀδελφὸς πρὸ ἐμοῦ ἔκαμε πρὸς αὐτὸν τὴν δικαίαν ἀπάντησιν· νομίζω ὁμως, ὁποῦ ἔρχομαι νὰ τὸν παραστήσω, πῶς εἶναι ἓνας νέος Ῥαψάκης, καὶ ὡς τοιοῦτον, ἐλπίζω νὰ τὸν ἀποφασίσουν ὅσοι νοῦν ἔχουν, καὶ δύνανται νὰ κρίνουν ὀρθῶς τὰ λεγόμενα· ἔν μόνον μὲ λυπῆ, ὁποῦ δὲν μοι δίδει χέρι, διὰ τὸν πολὺν ὄγκον, νὰ προτάξω αὐτολεξεί, τὸ λοιδορον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ ἀντίχριστον ἐκεῖνο βιβλιάριον· καὶ εἰς τοῦτο ζητῶ νὰ ἔχω συγγνώμην.

Ὁ Πρόλογος αὐτὸς τοῦ Παρίου ἐπιβεβαιώνει ὅσα ἐγνωρίζαμε ἤδη: ὅτι δηλαδὴ ἡ δημοσίευση καὶ ἡ κυκλοφορία στὶς ἐλληνικὲς περιοχὰς τοῦ Πολιτεύματος τοῦ Ρήγα, ὑπῆρξε τὸ ἐρέθισμα γιὰ νὰ ἐξαπολυθοῦν οἱ πατριαρχικὲς ἐγκύκλιοι τοῦ 1798 καὶ νὰ γραφεῖ ἡ «Πατρικὴ Διδασκαλία».¹ Ἄν θελήσουμε νὰ ἐρμηνεύσουμε κατὰ γράμμα τὴν φράση τοῦ Παρίου «Βιβλιάριον ἐξέδωκαν Ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους αὐτὸ ὀνομάσαντες οἱ Ἑλληνόφρονες» ἴσως ἔχουμε τὸν γενικὸ τίτλο τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Ρήγα τὸ ὁποῖο περιελάμβανε τὴν Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξη, τὴ Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις, τὸ Παράρτημα καὶ τὸν Θούριον². Ἡ παρατήρησή του ὅτι «ἡ Θεῖα Πρόνοια ἠλέησε τὸ γένος

1. Ἦδη ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε' στὴν μία ἀπὸ τὶς ἐγκυκλίους πού ἐξαπέστειλε τὸ 1798, μνημονεύει τὸ φυλλάδιο τοῦ Ρήγα, ὡς «...σύνταγμα εἰς μίαν κόλλα χαρτί ὀλόκληρον ἐπιγραφόμενον Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης...» (ΔΙΕΕ, 9, 100).

2. Βλ. τοῦ καθηγητῆ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, *Μελέται περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, 1964, 9-138· σχετικὰ μὲ τὸ Ῥόπαλο τοῦ Ἡρακλέους βλ. σελ. 12, 111, 138. Τὸ «Παράρτημα» (111) ἀρχίζει μὲ τὴν ἀκόλουθη παράγραφο: «Ἡ σημαία ὁποῦ βάνεται εἰς τὰ μπαϊράκια καὶ παν-

τῶν Χριστιανῶν, καὶ πρὸ τοῦ νὰ διαδοθοῦν εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνα τὰ κακέμφατα ῥόπαλα ἔκαμε καὶ ἐφανερῶθη ἡ ἀντίθεος αὕτη σκευωρία, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ...» ἐπαληθεύει ὅσα ἀπὸ ἄλλες πηγές γνωρίζουμε γιὰ τὴν τύχη τοῦ φυλλαδίου, ἐνῶ ἡ φράση του «...καὶ οἱ κατὰ τῶν ἰδίων δεσποτῶν τὴν κοινὴν καὶ καινὴν εὐτρεπίσαντες μάχαιραν, μάχαιραν εὖρον μισθὸν τοῦ παραλόγου ζήλου αὐτῶν...» ἀναφέρεται στὸν θάνατο τοῦ Ρήγα. Προσθέτει ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐξέδωσε τὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία» κρίνοντας «...ὅτι καὶ σφόδρα ἐπικίνδυνον ἦτο εἰς ὄλον τὸ γένος τῶν χριστιανῶν, ὅσοι ζοῦν ὑπὸ κάτω εἰς τούτην τὴν ἐπικράτειαν ἓνα τοιοῦτον τόλμημα...» ἀλλὰ καὶ «...ἐπιταγὴν λαβοῦσα...».¹

Ἡ σειρὰ συνεπῶς τῶν φυλλαδίων ἀπὸ τὸ 1797 ὅταν ἐδημοσιεύθηκε ἡ Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τοῦ Ρήγα ἕως τὰ 1805 ποὺ ἔγραψε ὁ Πάριος τὸν Νέο Ραψάκη, πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις: 1797, οἱ πατριαρχικὲς ἐγκύκλιοι: 1798, Πατρικὴ Διδασκαλία: 1798, Ἀδελφικὴ Διδασκαλία: 1798, Νέος Ραψάκης: 1805. Γραμμμένα στὸ ἴδιο πνεῦμα χωρὶς ὅμως ἄμεση ἀναφορὰ στὸ συγκεκριμένο θέμα συγκαταλέγονται ἡ Χριστιανικὴ Ἀπολογία, 1798 καὶ ἡ Ἀντιφώνησις, 1802, καὶ τὰ δύο ἀνώνυμα, ἀλλὰ ἔργα τοῦ Παρίου.

Στὸ δεύτερο, κύριο μέρος τοῦ ἀντιρρητικοῦ του ὁ Πάριος, χρησιμοποιώντας τὴν γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀνάλογα κείμενά του ἐπιχειρηματολογία, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι, ἀντίθετα μὲ ὅσα ἐπρέσβευαν ὁ Κοραῆς καὶ οἱ ἄλλοι «Ἑλληνόφρονες», οἱ ὑπόδουλοι χριστιανοὶ δὲν ἔχουν δικαίωμα ὅσα καὶ ἂν εἶναι τὰ «δεινά» τους, νὰ ξεσηκώνονται ἐναντίον τῶν «δεσποτῶν» τους· ὅτι ὁ συντάκτης τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» μὲ δολιότητα κατέφυγε στὰ Ἱερὰ Κείμενα γιὰ νὰ παρακινήσει τοὺς «ἀπλουστέρους» ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες του νὰ ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τῆς ὀθωμα-

τιέρας τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας εἶνε ἓν ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους, μὲ τρεῖς σταυροὺς ἐπάνω...». Γενικώτερα γιὰ τὸ ζήτημα τῶν φυλλαδίων τῆς ἐποχῆς, βλ. τὸ δημοσίευμα τοῦ Α. Ι. Βρανούση, Ἔγνωστα πατριωτικὰ φυλλάδια καὶ ἀνέκδοτα κείμενα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Κοραῆ. Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, τ. ΙΕ', σ. 125 κέξ. (ὑπὸ ἐκτύπωση). Στὴν δημοσίευσή του αὕτῃ ὁ Α. Βρανούσης μαζί μὲ ἄλλα ἀνέκδοτα κείμενα παρέθετε καὶ τὸ λειψὸ

κείμενο τοῦ Νέου Ραψάκη, ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Bibliothèque Nationale. Ἐθεώρησα λοιπὸν ὅτι ἦταν σωστὸ καὶ σύμφωνο μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία νὰ τοῦ παραχωρήσω γιὰ νὰ τὸ ἐκδόσει τὸ πλήρες κείμενο, ἀφοῦ προηγουμένως ἐζήτησα τὴν ἄδεια τοῦ κ. F. Walton, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶχε ἐπιτρέψει νὰ παρουσιάσω καὶ νὰ ἐκδόσω τὸ χειρόγραφο.

1. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Α. Βρανούσης, ἔ. ἀ., 186-187 καὶ ὑποσημειώσεις

νικῆς ἐξουσίας: ὁ Πάριος δηλώνει ὅτι ἡ προσπάθειά του στρέφεται ἀκριβῶς πρὸς αὐτούς, τοὺς «ἀπλουστέρους» γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους τοῦ Νέου Ραψάκη.¹

Ἄφοῦ, κατόπιν, ἀναφερθεῖ σύντομα στὸ ἱστορικὸ τῶν δύο ἐκδόσεων, τῆς Πατρικῆς δηλαδή καὶ τῆς Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας, ὁ Πάριος, χρησιμοποιώντας παραδείγματα ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστές, τὸν Παῦλο καὶ τὸν Πέτρο, τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Θεοδώρητο τὸν Κύρου καὶ Εὐσέβιο τὸν Παμφίλου, καὶ τοὺς «ἐθνικοὺς φιλοσόφους» Σωκράτη καὶ Πλάτωνα (χρησιμοποιεῖ τὸν πλατωνικὸ Κρίτωνα), προσπαθεῖ νὰ δείξει ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ «ἀντιδικεῖ» πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀφοῦ μάλιστα ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλο νόημα «...πάρεξ τῆς ψυχῆς, τῆς συνειδήσεως...». «Ὡστε, «... καὶ ἡμεῖς οἱ δοῦλοι πρέπει νὰ βάνωμεν εἰς ἓνα μέρος τὴν ὑπομονήν...» ἀντὶ νὰ σηκώνουμε τὸ ρόπαλο ἐναντίον τῶν «κρατούντων».² Ἀπομονώνει φράσεις τοῦ κοραϊκοῦ κειμένου, ὅπως π.χ. ἐκείνην στὴν ὁποία ὁ Κοραῆς παρατηρεῖ «Κατὰ τὴν διδασκαλίαν λοιπὸν τῶν Ἀποστόλων, εἰς τοιοῦτους παρανόμους ἡγεμόνας, ὄχι τυφλὴ καὶ ἄλογος ὑπακοή, ἀλλὰ γενναία ἀντίστασις χρειάζεται. Καὶ τὴν τοιαύτην ἀντίστασιν καὶ μετὰ τὸ ἔργον ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος»³, γιὰ νὰ παρατηρήσει ὅτι ὁ συντάκτης τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» παρανοεῖ σκόπιμα τὸ νόημα τῶν λόγων τῶν Ἀποστόλων· ὅτι εἶναι «ἀναίσχυντος», «ἄθρησκος», «δόλιος», «ἔμπορος τῆς θείας γραφῆς» ποῦ, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὸν σκοπὸ του δὲν διστάζει νὰ διαστρεβλῶναι τὰ ἱερὰ Κείμενα.⁴

Τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία χαρακτηρίζει ὁ Πάριος —στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ τὸν συγγραφέα τῆς «Πατρικῆς Διδασκαλίας»⁵— ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ «βοηθητικὰ μέσα καὶ φάρμακα σωτήρια» τὰ ὁποῖα ἡ «θεία πρόνοια ἢ ὁποῖα εἶναι πάνσοφος ἠξεύρει καὶ δύναται νὰ κατασκευάζῃ», προσθέτοντας ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτὴ «ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀγίαν ἐκ-

142, 143 (σ. 187).

1. «...ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν ἔχοντας νὰ ἐξάψῃ εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας τὴν ἰδική του παράλογον ὀργὴν καὶ νὰ ἀρματώσῃ τὰς δεξιὰς τῶν δούλων ἐναντίον τῶν ἰδίων τοὺς Δεσποτῶν.», καὶ «... ἐνδέχεται νὰ ἀπατῶνται τινὲς τῶν ἀπλουστέρων ὅσοι δὲν καταλαμβάνουν τὸ ἀληθινὸν νόημα ἐκείνων τῶν ρητῶν». σ. [11] καὶ [27].

2. σ. [35].

3. Ἀδελφικὴ Διδασκαλία, 23—29.

4. σ. [10] [11] [8].

5. Πατρικὴ Διδασκαλία 10-11, ὅπου τὰ ἀκόλουθα: «Ἐδῶ ὅμως πάλιν, ἀγαπητοὶ χριστιανοί, πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην. Ἴδετε λαμπρότατα τί οἰκονόμησεν ὁ ἄπειρος ἐν ἐλέει καὶ πάνσοφος ἡμῶν Κύριος, διὰ νὰ φυλάξῃ αἰθίς ἀλώβητον τὴν ἀγίαν καὶ ὀρθόδοξον πίστιν ἡμῶν... ἤγειρεν ἐκ

κλησίαν, ἐναντίον τοῦ παπισμοῦ (τῇ ἀληθείᾳ μεγάλως ἐχρησίμευσεν...)¹
 Ὑποστηρίζει κατόπιν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι πουθενὰ στὴν διδασκαλία τους
 δὲν ἀναφέρονται στὴν ἐγκόσμια ἐλευθερία τῆς ὁποίας ὁπαδὸς εἶναι ὁ
 Νέος Ραψάκης, ἐνῶ ἀφετέρου ὁ Θεὸς προνοεῖ πάντοτε «... ὄχι τοῦ θνη-
 τοῦ καὶ βρωμεροῦ σώματος ἀλλὰ τῆς ἀθανάτου καὶ θείας ψυχῆς...»
 προετοιμάζοντας γιὰ τοὺς πιστοὺς τὴν «ζωὴν αἰώνιον». Ἀμέσως πιὸ
 κάτω γράφει : «... εἰδὲ καὶ μᾶς λείπει ἡ τελεία ἐλευθερία τί τοῦτο ;
 ποῦ μᾶς ὑπεσχέθη ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἡμετέρας πίστεως βασιλείαν καὶ ἐλευ-
 θερίαν κοσμικήν;...» συνεπῶς, οὔτε χρειάζεται νὰ «... ἀγωνιζόμεθα... διὰ
 τὴν πρόσκαιρον ζωὴν ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει...» καὶ
 γι αὐτὸ τὸν λόγο δὲν ἀρμόζει νὰ «... δεχόμεθα τὰς διδασκαλίας ἢ μᾶλλον
 εἰπεῖν τὰς φλυαρίας τῶν θνητοψύχων τούτων λιμπερτίνων...». Καὶ συμ-
 πληρώνει λέγοντας ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὡς στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ ζοῦμε
 ὄχι γιὰ νὰ «... τραβοῦμεν τὴν μάχαιραν, ὄχι διὰ νὰ κάνωμεν πολέμους...
 ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου...
 Λοιπὸν ἐπειδὴ τοῦ ἐπουρανοῦ βασιλέως εἴμεσθε στρατιῶται ἅς μὴν
 ὄνειροπολοῦμεν βασιλείαν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν ματαίαν καὶ προσωρινήν...».²

Αὐτὸ εἶναι, μὲ συντομία, τὸ περίγραμμα μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ὁ
 Πάριος συντάσσοντας τὸν Νέον Ραψάκη: οἱ ἀπόψεις του δὲν πα-
 ρουσιάζουν τίποτε τὸ καινούριο ἢ τὸ πρωτότυπο ἀλλὰ ἀκολουθοῦν τὴν
 ἴδια γραμμὴ πού εἶχε χαράξει καὶ σὲ ἄλλα ἀνάλογα δοκίμιά του, τὴν
 «Χριστιανικὴ Ἀπολογία», τὴν «Ἀντιφώνηση». Σὲ ὅλα ὁ μελετητὴς
 θὰ συναντήσει παρεμφερῆ ἐπιχειρηματολογία, συγγενικὸ λεξιλόγιο, κά-
 ποτε μάλιστα θὰ δεῖ νὰ χρησιμοποιοῦνται φράσεις τυποποιημένες πού
 περνοῦν ἀπὸ τὸ ἓνα κείμενο στὸ ἄλλο³.

Ἡ στάση του ἀπέναντι στὰ προβλήματα τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὅπως δια-
 γράφεται στὸ κείμενο τοῦ «Νέου Ραψάκη», εἶναι ἡ ἴδια τὴν ὁποία δια-
 πιστώνομε στὰ ἄλλα ἔργα του : ἔντονη ἀποστροφή πρὸς ὅ,τι προέρχεται
 ἀπὸ τὴ Δύση εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν θρησκεία εἴτε τὴν ἐπιστήμη ἔμφα-

τοῦ μηδενὸς τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν βασιλείαν
 τῶν Ὁθωμανῶν... καὶ ὕψωσε τὴν βασι-
 λείαν αὐτὴν τῶν Ὁθωμανῶν περισσό-
 τερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, διὰ νὰ ἀποδείξῃ
 ἀναμφιβόλως ὅτι θεῖω ἐγένετο βουλή-
 ματι, καὶ ὄχι μὲ δύναμιν τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ νὰ πιστοποιήσῃ πάντας τοὺς πι-
 στούς, ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο εὐδόκησε
 νὰ οἰκονομήσῃ μέγα μυστήριον, τὴν σω-
 τηρίαν δηλαδὴ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς του

λαοῦς».

1. σ. [28].

2. σ. [45] [46]. Βλ. καὶ «Πατρικὴ
 Διδασκαλία», 20, ὅπου: «Ὅχι χριστιαν-
 οὶ ἅς ἔχωμεν σταθερότητα καὶ φρόνη-
 σιν ἅς μὴ χάσωμεν διὰ μίαν ψευδῆ καὶ
 ἀνύπαρκτον τάχα ἐλευθερίαν τοῦ παρόν-
 τος βίου, τοὺς ἀμαραντίνους στεφάνους
 τῆς αἰωνίου μακαριότητος...».

3. «Ἄλλ' ἔαρ χελιδῶν οὐ καθίστησι

ση του ρόλου της θωμανικής εξουσίας την οποία θεωρεί ως ένα από τα «βοηθητικά μέσα και φάρμακα σωτήρια» για την διαφύλαξη της ορθοδοξίας από τους κινδύνους του «παπισμοῦ»: ἐπιμονή στην ἰδέα ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀγωνίζονται, ὅσα καὶ ἂν εἶναι τὰ «δεινά» τους γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐλευθερία τους ἀφοῦ μέλημα τοῦ χριστιανοῦ πρέπει νὰ εἶναι ὄχι ἡ ἐπίγειος ζωὴ ἀλλὰ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐνάλογες εἶναι οἱ ἀπόψεις πού διέπουν τὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία»: τὰ δύο κείμενα μάλιστα παρουσιάζουν ὁμοιότητες συγκεκριμένες στὴν γραμμὴ τὴν ὁποῖαν ἀκολουθοῦν, πράγμα φυσικὸ ἄλλωστε ἀφοῦ καὶ τῶν δύο οἱ στόχοι εἶναι κοινοί.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πάριος ἔγραψε τὸν «Νέο Ραψάκη» ἐπιχειρώντας νὰ ὑπερασπίσει τὸν συντάκτη τῆς «Π.Δ.», θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἕνα ἐπὶ πλέον τεκμήριο ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι καὶ ὁ συγγραφέας τῆς «Π.Δ.», ὅπως ἔχουν, κατὰ καιροῦς, ὑποστηρίξει ὀρισμένοι μελετητές.¹ Μερικὲς ἄλλωστε φράσεις ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ «Νέου Ραψάκη», αὐτὲς μὲ τίς ὁποῖες ὁ Πάριος αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ πάρει τὸ μέρος τοῦ συντάκτη τῆς «Π.Δ.», εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνισχύσουν μιὰ τέτοια ὑπόθεση.

Ὡστόσο, ἡ «Π.Δ.», τόσο στὴν φραστικὴ τῆς διατύπωση ὅσο καὶ στὸ λεξιλόγιό της διαφέρει ἀπὸ ἄλλα ἔργα τοῦ Παρίου. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τὴν ἔχει συντάξει κάποιος μὲ μεγαλύτερη ἀπόκλιση πρὸς τὴν λογισμὴν. Ὁμως, ὁ κανόνας τῶν ἐσωτερικῶν τεκμηρίων δὲν ὀδηγεῖ πάντα σὲ ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὥστε εἶναι προτιμώτερο νὰ μὴν βασιζόμαστε σ' αὐτόν, ἰδίως γιὰ ἕνα θέμα στὸ ὁποῖο, προσωπικὰ τουλάχιστον θεωρῶ, ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔχουμε ὅπωςδήποτε μιὰν ἀπάντηση καταφατικὴ. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ὁ Πάριος θὰ μπορούσε, καὶ ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρία του ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία του νὰ εἶχε γράψει, κοντὰ σ' ἄλλα μαχητικὰ του φυλλάδια, καὶ τὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία», ὅπως θὰ μπορούσε νὰ τὴν εἶχε συνθέσει καὶ κάποιος ἄλλος — ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος δὲν εἶναι ὁ συντάκτης της— λόγιος ἢ κληρικὸς πού ἔβγαινε ἀπὸ τοὺς ἴδιους κύκλους. Συμπερασματικά, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ «Πατρικὴ Διδασκαλία» καθὼς καὶ τὰ ἄλλα

μία», ὑπάρχει στὸν Νέο Ραψάκη καὶ στὸ Ἐγχειρίδιον Ἀπολογητικόν' («...ἀλλ' ἵνα τὴν γαστέρα καὶ τὰ ὑπὸ τὴν γαστέρα παναισχίστως θεραπεύσωσιν...») βρίσκεται στὸν Νέο Ραψάκη καὶ στὴν ἐπιστολὴ

του πρὸς Κοραῆ τῆς 31.3.1791. (Ἐπετηρὴς Παρνασσοῦ, 1901, Ε', 131): «Στῶμεν καλῶς» στὴν Χριστιανικὴ Ἀπολογία καὶ στὸν Νέο Ραψάκη.

1. Βλ. Γ. Βαλέτας, ἔ.ἀ., 8. Μ. Πα-

ἀντιρρητικά φυλλάδια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὅσα εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο τῆς Πόλης, ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἓνα κοινὸ πνεῦμα, προέρχονται ἀπὸ ἓνα κοινὸ κλίμα ποῦ καλλιιεργήθηκε μιὰν ὀρισμένη στιγμή καὶ αὐτὸ ἐκφράζουν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποιοὶ τὰ ἔχουν συνθέσει, καὶ ἂν τὰ ἐκυκλοφόρησαν ἐπώνυμα, ἀνώνυμα ἢ ψευδώνυμα.

Αἰκ. Κουμαριανοῦ

παῖωάννου, *Ἡ θρησκευτικότητα τοῦ Παπαδιαμάντη*, 1948, 23 κέξ. - Δ.
Οἰκονομίδης, *ἔ.ἀ.*, 385, κέξ.